

KÖRNYEZETVÉDELMI SZEMPONTOK A TULAJDONJOG KORLÁTOZÁSÁHOZ*

VERES ZOLTÁN
egyetemi hallgató (PPKE JÁK)

*„Ha kivágtuk az utolsó fát,
megmérgeztük az utolsó folyót
és az utolsó halat is kifogtuk,
rájövünk, hogy a pénz nem ehető.”*
(a Greenpeace mottója)

A tulajdonjog csak az adott jogrend által meghatározott korlátok között gyakorolható, korlátozására – lévén nemzetközileg¹ is elismert alapvető jog – irányadók az Alkotmány rendelkezései, miszerint tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége, illetve lényeges tartalmát törvény sem korlátozhatja.² Mindezeket szem előtt tartva kerülhet sor a tulajdonjog korlátozására, a legkülönbözőbb okokból.

E jog határok közé szorítása nemcsak alkotmányossági és emberi jogi szempontból, de a tulajdonos és környezete, illetve a közösség érdekeinek kiegyenlítése szempontjából is kiemelt fontosságú. Különösen aktuális ez napjainkban, amikor végre eljutottunk a környezeti alapproblémaként leírható jelenség felismeréséhez. Ez az ún. környezeti alapprobléma röviden abban áll, hogy az emberiség növekvő ütemben termel, fogyaszt, eközben mind több hulladék és szennyező anyag keletkezik, amelyek káros hatással vannak a környezetre, sőt magára az emberre is. Azt az életcentrikus, bioszférát megóvni igyekvő társadalmi tevékenységi rendszert, amely e problémákra *átfogó* módon kíván válaszokat adni, nevezem a továbbiakban környezetvédelemnek. Ám ahhoz, hogy a környezetvédelem elérhesse célját, a társadalom minden területére kiterjedő, összehangolt cselekvés szükséges.³

* A 2009. április 6–8. között megrendezett XXIX. jogi OTDK Környezetjogi tagozatában különdíjat elnyert dolgozat rövidített, szerkesztett változata (konzulens: Bándi Gyula és Bagi István)

¹ Pl. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 17. cikk vagy Az EU Alapvető Jogok Chartája 17. cikk 1.

² Alkotmány 8. § (1)-(2).

³ KERÉNYI ATTILA: *Általános környezetvédelem. Globális gondok, lehetséges megoldások*. Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió, 1998, 44–7.

Az interdiszciplináris és komplex megközelítést igénylő környezetvédelmi tevékenységnek leegyszerűsítve természettudományi és társadalomtudományi eszközrendszere van, amelyek helyes szemlélet szerint egyenrangúak és csak együtt hatékonyak igazán. A természettudományos oldal feladata a környezeti jelenségek és okaik feltárása, illetve az ezekre adható válaszok, módszerek és technológiák kidolgozása. A társadalomtudományok pedig az előbbiektől nyújtott eszközrendszer megvalósulását hivatottak biztosítani.⁴ Ezek között a jog, mint a társadalom életét szabályozó normarendszer fontosságának – ebből kifolyólag felelősségének – meghatározásánál abból érdemes kiindulni, hogy mind közvetlen (kényszerítő), mind közvetett (ösztönző) módon képes hatást gyakorolni az emberek tudatára, magatartására.

Ezzel el is érkeztem dolgozatom alapkérdéséhez: milyen eszközöket képes kínálni a jog a környezeti problémák megoldására, enyhítésére? A lehetőségek közül szeretnék egyet, a tulajdonjog korlátozását kiemelni és körüljárni. Jogosan vetődik fel, hogy miért éppen erre esett a választásom. Elsősorban azért, mert jómagam éppen ebben, valamint a helyes tulajdonszemlélet kialakításában látom az ökológiai válság megoldásának egyik, a jog által is megragadható kulcsát.

I. Rövid elméleti megalapozás

1. A tulajdonjog és korlátai általában

A tulajdonjog (*dominium, proprietas*) az alapvető emberi jogok első generációjába tartozik; e besorolás is tükrözi kiemelkedő szerepét.

Fogalmának számos körülírása ismert, a kontinentális rendszerben a tulajdonjog a legteljesebb jogi uralom egy dolog felett, amelynél fogva a tulajdonos bármely más személy jogosulatlan behatását a dologra nézve kizárhatja.⁵ Fontos, hogy a meghatározás nem abszolút teljességet és kizárólagosságot említ, így abból implicite a teljesség hiánya és a korlátozhatóság is kiolvasható.⁶

A tulajdonjog kijelöli a tulajdonos személyét, meghatározza jogait, biztosítja számára a dolog birtoklását (*ius possidendi*), használatát (*ius utendi*) és az azzal való rendelkezés jogát (*ius disponendi*) (ún. tulajdonjogi triász). A részjogosítványok között említhető még az elhasználás, átalakítás, megsemmisítés joga (*ius disponendi de substantia*), az elidegenítés és megterhelés joga (*ius alienandi*), a tulajdonról való lemondás joga (*ius derelinquendi*), a gyümölcsöztetés joga (*ius fruendi*).⁷ Ugyanakkor a végtelen számú, folyton változó dolgok és a velük tanúsítható magatartások kimerítő szabályozása eleve lehetetlen volna, ezért a részjogosítványok taxatív felsorolása sem

⁴ BAKÁCS TIBOR: *Magyar környezetjog*. Budapest: Springer Hungarica, 1992, 13.

⁵ Egy absztraktabb, W. Böhmer általi megfogalmazás szerint „a tulajdon az értékkel bíró javak jogi hozzáférése a jogalanyokhoz.” Meghatározásához szerinte három kérdést kell tisztázni: az anyai, a tárgyi és a strukturális oldalt. Ld. W. BÖHMER: *Grundfragen der verfassungsrechtlichen Gewährleistung des Eigentums in der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts*. In NJW 1988. Heft 41. 2566.

⁶ LÁBADY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus, 2002, 268.

⁷ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Tulajdonjog>

lehetséges. Polgári Törvénykönyvünk is csak a legtipikusabb, a jogfejlődés eredményeként absztrahálódott elemeket említi: birtokláshoz és birtokvédelemhez való jog,⁸ használat és hasznok szedésének joga,⁹ rendelkezési jog¹⁰ és a tulajdonjog védelme.¹¹

Ebből következően a tulajdonosnak elvileg bármely magatartást jogában áll tanúsítani a dologával kapcsolatban, feltéve, hogy tiszteletben tartja a polgári jog alapelveit, a konkrét törvényi kötelezettségeket és mások alapvető jogait (különösen tulajdonát).

A tulajdonjog a magánjog alapintézménye, meghatározza a vagyoni viszonyokat, védi a magánautonómiát (ezzel párhuzamosan korlátozza az államot), és determinálja a többi szabadságjog érvényesülését.¹² A tulajdoni rend biztosítja az egyes személyek, csoportok, sőt az egész közösség uralmát az anyagi javak fölött, továbbá megszabja azok eloszlását. *A tulajdonviszonyok híven tükrözik egy adott korszak, társadalom viszonyait.*¹³

A tulajdonjog felelősséggel jár, illetve különböző kötelezettségeket, terheket is ró a tulajdonosra. Korlátlan tulajdon valójában sohasem létezett, az mindig bizonyos korlátok között érvényesült. Ennek illusztrálására legyen elég a római jog szabályaira utalni, melyek a tulajdonjog korlátjaként értelmezhető alapelvek (mások jogainak/jogos érdekeinek védelme, joggal való visszaélés tilalma) mellett konkrét korlátozások egész sorát is megfogalmazták, például:

- építésrendészeti korlátozások (házak magasságára vonatkozóan),
- elidegenítési, terhelési tilalmak (például a férj nem idegeníthette el a hozományként kapott telket),
- elkobzás (*publicatio*) és kisajátítás (*expropriatio*).
- áthullott gyümölcs felszedésének joga.¹⁴

E szabályok mellett fennmaradtak *jogesetek* is; például a kőbányászat során a szomszédos telekre átrepülő kődarabok miatt megállapították, hogy ily módon senkinek nincs joga követ kitermelni. De hasonló a végkimenetele a földszinten működtetett, de a felsőbb szintek lakóit zavaró sajtfüstölő üzemmel kapcsolatos esetnek is.¹⁵

Bár a szakirodalomban általában a tulajdonjog korlátai alatt nem tárgyalják, a dologgal járó terheket is értelmezhetjük úgy, mint amelyek valamiképpen határt szabnak a tulajdonos abszolút jogosult helyzetének. Ezzel kapcsolatban beszél Lenkovics a tulajdonjog külső és belső korlátairól, megemlítve, hogy az elhatárolás gyakran viszonylagos.¹⁶ Petrik a következő különbségtételt teszi:

⁸ Ptk. 98. §

⁹ Ptk. 99. §

¹⁰ Ptk. 112. § (1)

¹¹ Ptk. 115–116. §

¹² MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest: Osiris, 2004, 148–149.

¹³ FÖLDI ANDRÁS–HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 284.

¹⁴ FÖLDI–HAMZA i. m. 291–292.

¹⁵ BESSENYŐ ANDRÁS: *Római magánjog – a római magánjog az európai jogi gondolkodás tükrében*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus, 2003, 328–329.

¹⁶ LENKOVICS i. m. 95.

a) a tulajdonjog jogszabály, hatósági határozat vagy szerződés szabta korlátozásai; illetve

b) korlátozott dologi jogok (idegen dologbeli jogok) elhatárolása.¹⁷

A tulajdonjogi korlátozások csoportosításának van még egy harmadik szempontja is, eszerint léteznek *magánjogi és közjogi jellegű korlátozások*. Dolgozatom további részében e felosztást követem, ezért ezekről még részletesen szólok.

A magyar magánjog ismerte a tulajdonjog időtartamának, fennállásának korlátozását is; ilyenkor a megállapított időtartam lejártával a tulajdonjog automatikusan megszűnt (időleges tulajdon, *dominium temporale*). A hatályos Ptk. e korlátozást nem szabályozza, de néhány jogviszonyban találkozhatunk vele (például tulajdonjog-fenntartás).¹⁸

A tulajdonjog korlátozásának még néhány érdekes esete: az óvadék és a lefoglalás a birtoklás jogának szünetelését jelenti, a számítástechnikai rendszer útján rögzített adatok megőrzésére kötelezés, a zár alá vétel és a biztosítási intézkedés a rendelkezési jog szünetelésével jár.¹⁹

A Ptk. a tulajdonjogi korlátozásokat csak általánosságban említi, nem differenciálja.²⁰ A használat, hasznok szedésének joga körében tárgyalja a szomszédjog szabályait, valamint a tulajdonos meghatározott esetekben (szükséghelyzet, közérdekű munkálatok) fennálló tűrési kötelezettségeit. A tulajdonos használati jogát terhelő önállósult dologi jogokat (földhasználat, használati és haszonélvezeti jog, telki szolgálat, közérdekű használat) pedig *használati jogok* címszó alatt szabályozza. Nem említi tulajdonjogi korlátozásként a dologi várományt, noha az a rendelkezési jog korlátozását jelenti.²¹

A tulajdonjog korlátainak áttekintése után – megjegyzem, a magánjog irodalma nem egységes ebben a tekintetben – lássuk a tulajdonjogi korlátozás fogalmát. Ezzel kapcsolatban is sokféle meghatározás van, általában ezalatt a tulajdonjog tartalmán kívül eső kötelezettségek értendők, melyek „a tulajdonost az egyébként őt megillető jogosultságai gyakorlásában korlátozzák, s amelyek külön aktus (jogszabály, hatósági határozat, szerződés) alapján jönnek létre.”²²

Alapelv, hogy a terhelés a tulajdonjog tartalmához képest csak kisebb lehet, a teljes korlátozás ugyanis fiktív, látszattulajdont eredményezne (ld. a TSZ-tagok „taktikai földmagántulajdona”).²³ Az ún. terhelt tulajdonjog (dominium limitatum) eseteiben tehát a tulajdonjog más dologi jogokhoz képest még mindig a legteljesebb dologi jog marad.

Szemléletes Kolosváry Bálint (1875–1954) magyarázata, aki így fogalmaz: „külső látszat szerint [...] a terhelés valamilyen tulajdonjogi jogosítványt a tulajdonjogból

¹⁷ PETRIK FERENC: *Tulajdonjogunk ma*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2007, 205–208.

¹⁸ LENKOVICS i. m. 96.

¹⁹ HARGITAI JÓZSEF: *Jogi fogalomtár*. Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2005, 1548.

²⁰ Ld. 99. §

²¹ GELLÉRT GYÖRGY (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1*. Budapest: KJK-KERSZÖV, 2001, 372.

²² GELLÉRT i. m. 371.

²³ SÁRÁNDI IMRE: *A magyar polgári jog alapelvei*. (Acta Facultatis XIX.) Budapest: ELTE ÁJK, 1977, 164.

mintegy kiemel, és ennek folytán csupán csonka tulajdonjog marad a tulajdonosnál vissza.”. Ez azonban csak a megtévesztő látszat: a korlátozás nem von ki semmiféle jogosítványt a tulajdonjogból, csak gyakorolhatóságának lehetőségét függeszti fel az adott tulajdonos vonatkozásában. Ugyanis a korlátozás megszűntével a tulajdonjog „a természetében rejlő rugalmasság révén” visszanyeri teljességének korábbi mértékét.²⁴

2. A tulajdonjog korlátozásának néhány alkotmányjogi aspektusa

A magántulajdon alkotmányos megítélése meghatározza a tárgyi jognak a tulajdonjoghoz való viszonyát. Alkotmányunk meglehetősen szűkszavú e kérdésben: biztosítja a tulajdonhoz való jogot²⁵ és garanciális rendelkezéseket tartalmaz a kisajátítással kapcsolatban,²⁶ de számos kérdést megválaszolatlanul hagy: például nem szól arról, hogy a tulajdon nem csak jogosít, hanem kötelez is – igaz, a közteljesítés kötelezettségét rögzíti.²⁷

A tulajdonjoggal közvetlenül kapcsolatos alkotmányi rendelkezések elhelyezése (az Általános rendelkezések, és nem az alapjogok között) a szocialista alkotmányozás jellegzetessége, amely nem a tulajdonhoz való jog alapjogi minőségére koncentrálna, hanem a társadalmi rendre vonatkozó rendelkezések között tárgyalja. A magyar Alkotmánybíróság ugyanakkor a tulajdonhoz való jogot alapjogként kezeli, így alkalmazni kell rá az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó rendelkezéseket.²⁸

Az Alkotmánybíróság még két rendelkezésnek tulajdonít jelentőséget: egyrészt, hogy Magyarország jogállam,²⁹ másrészt pedig azon kijelentésnek, amely célként fogalmazza meg a szociális piacgazdaság elérését. Utóbbiból vezeti le a testület a tulajdonjog szociális célból való korlátozhatóságát.³⁰

Az alkotmánybírósági gyakorlat megkülönbözteti egymástól a tulajdon polgár-, illetve alkotmányjogi fogalmát. A polgári jogi tulajdonfogalom lényeges tartalma a birtoklás, használat, rendelkezés. Ezek a testület szerint korlátozhatók az Alkotmány 8. § (2) sérelme nélkül, ugyanis az alkotmányjogi értelemben vett tulajdon törvényben, közérdekből, elkerülhetetlenül szükséges mértékben korlátozható.³¹ Az arányosság kritériumának való megfelelés vizsgálatára az AB a szükségességi-arányossági tesztet alkalmazza.

3. Jog és környezetvédelem, avagy a környezet(védelmi)jog és jellegzetességei

A környezet fogalmának meghatározásával kapcsolatban nehézséget jelent, hogy – amiként arra Pattantyús H. Endre rámutat³² – viszonylagos, eleve valamihez való

²⁴ Idézi SZLADITS KÁROLY (szerk.): *Magyar magánjog* V. kötet. Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1942, 148.

²⁵ Alkotmány 13. § (1)

²⁶ Alkotmány 13. § (2)

²⁷ Alkotmány 70/I. §

²⁸ Alkotmány 8. § (2)

²⁹ Alkotmány 2. §

³⁰ BALOGH ZSOLT – HOLLÓ ANDRÁS – KUKORELLI ISTVÁN – SÁRI JÁNOS: *Az Alkotmány magyarázata*. Budapest: KJK Kerszöv, 2002, 264–265.

³¹ 7/1991. (II. 28.) AB határozat

³² PATTANTYÚS H. ENDRE: Új szakasz környezetvédelmünk fejlődésében. *Természet Világa* 8/1975.

kapcsolódást tételez fel. A „környezet”-nek többféle meghatározása ismert,³³ ezúttal azonban jogi szempontból felhasználható leírás szükséges.³⁴ Összegezve a különböző meghatározásokat megállapíthatjuk, hogy az élet minőségére gyakorolt hatásmechanizmusok és összefüggésrendszerek azok a tényezők, melyek „kiemelik a környezeti jelenségek oksági láncolatát a tér és idő koordináta-rendszerében az általánosból.”³⁵ A környezet(védelmi) jog tárgya tehát azon életviszonyok és környezeti tényezők hatásmechanizmusainak, összefüggésrendszereinek szabályozása, amelyek befolyásolják az élet minőségét.

De melyek azok a környezeti problémák, melyek a környezetvédelem jogi szabályozását tették szükségessé? Közülük a legfontosabbak felsorolásszerűen:

- demográfiai robbanás
- fokozódó légszennyezés és következményei (globális felmelegedés, ózonlyuk, savas esők)
- termőföldek elsivatagosodása, pusztulása
- vízszennyezés
- biodiverzitás visszaszorulása (kihaló növény- és állatfajok)
- a hulladékok mennyiségének és veszélyességének növekedése.

E problémák kezelhetetlenek csupán a természettudományok segítségével, mivel a jelentkező veszélyek súlyos *társadalmi problémák forrásai* is. Ezért szükséges a társadalomtudományi eszközrendszer bevonása. Erre szolgál a környezet(védelmi) jog, mely Alexander Kiss strassbourgi professzor szerint *koordinációs jogterület*; fő feladata, hogy a különböző jogágak szabályait meghatározott célra: az élet minőségének védelmére irányítsa. A környezetvédelmi jog azonosítása annak egy-egy részterületével (államigazgatási, természetvédelmi jog, földjog, stb.) veszélyeket rejt magában, mert tartalmában szűkítik, hatékonyságában korlátozzák: végeredményben lényegét sikkasztják el.³⁶

Mivel a fenti jelenségek nem ismerik az országok és az egyes jogrendszerek határait, hamarosan megszületett a *nemzetközi környezetjog* is, első jelentős dokumentuma az ENSZ stockholmi konferenciájának (1972) deklarációja.³⁷ Eszerint „minden embernek joga van olyan minőségű környezetben élni, amely számára emberi méltóságot és jólétet biztosít.”³⁸ Azóta számos állam alkotmánya és/vagy környezetvédelmi alaptörvénye is átvette az egészséges, emberhez méltó környezethez való jogot. A nemzetközi egyezmények közül az 1989. évi Hágai Deklaráció érdemel megkülönböztetett figyelmet, mert kimondta, hogy „az élethez való jog az a jog, amelyből az összes többi jog ered”, így kapcsolatot teremt az élethez való jog és az egészséges környezethez való jog feltételrendszeré között: az életfeltételekkel ellentétes környezetben ugyanis minden elpusztul.³⁹

A magyar alaptörvénybe egy 1972-es módosítás eredményeképpen került be a környezetvédelem, ám ez inkább deklaratív jelentőséggel bírt, s valószínűleg an-

³³ Pl. BÁNDI GYULA: *Környezetjog*. Budapest: Osiris, 2006, 9.

³⁴ Léteznek normatív definíciók is, pl. az 1995. évi LIII. tv. 4. § b)

³⁵ BAKÁCS TIBOR: Glosszák az Alkotmány, a környezetjog és a jogalkotás köréből. *Magyar Jog* 5/1995, 271–278.

³⁶ BAKÁCS (1992) i. m. 14–15.

³⁷ BAKÁCS (1995) i. m. 271–273.

³⁸ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment Principle 1.

³⁹ BAKÁCS (1995) i. m. 273.

nak a világszerte érvényesülő jelenségnek az eredménye volt, melyet a stockholmi konferencia indított el.⁴⁰ A pártállami Alkotmány 57. §-a az „állampolgárok” számára biztosította az élethez, testi épséghez és egészséghez való jogot a munkavédelem és az egészségügyi ellátás megszervezésével, illetve az emberi környezet védelmével. A környezet védelmére jogosult alanyok az 1976. évi II. törvény szerint is az állampolgárok voltak.⁴¹ Ezzel kapcsolatban érdekes kérdéseket fogalmaz meg Bakács:⁴²

- egyfelől, hogy az állampolgárság nélküli személyek miért nem érdemelték ki e jogot,
- másrészt, hogy a jogalkotó miként képzelte a különbségtételt az állampolgárok és a többi személy környezete között.

A környezetvédelmi törvény megjelenése és a rendszerváltás közötti időszak környezetvédelmi jogi szabályozásáról az alábbi összefoglaló megállapításokat tehetjük:

- a) Általában a törvénynél alacsonyabb – főként miniszteri – szintű szabályozás.
- b) *A környezetvédelmi kérdések integrációja* egyéb szabályozási területek keretei közé egyáltalán nem valósult meg, így azok gyakran gyökértelenül és összefüggések nélkül jelentek meg.
- c) A megelőzésre, a közvetlen beavatkozásra építő szemlélet helyett az ún. „csővégi” megoldások alkalmazása: az engedélyezés szinte teljes negligálása, ehelyett a felelősségi eszközökre való összpontosítás.
- d) Hiányos háttérintézmények, úgy mint társadalmi nyilvánosság, megfelelő információhoz való jog, együttműködés a környezethasználó és a közigazgatás között.⁴³

A rendszerváltozást követően módosított Alkotmányban két helyen is megjelenik az egészséges környezethez való jog: az Általános rendelkezések között (I. fejezet, 18. §) és az alapjogi katalógusban is (XII. fejezet, 70/D. §). Az Alkotmánybíróság szerint (996/G/1990, ill. 28/1994. AB határozat) az *egészséges környezethez való jog alapjog*; e minősítés a legerősebb védelmet biztosítja számára, illetve irányadók rá az alapjogok korlátozására vonatkozó rendelkezések. Az alkotmánymódosító törvényhez fűzött indokolás leszögezi, hogy az emberi létnek vannak bizonyos elengedhetetlen természeti feltételei, amelyek megőrzése a társadalom és az egyén közös érdeke.

Csak utalás szintjén szeretném felidézni a vonatkozó alkotmánybírósági gyakorlatot. Először is a 28/1994. (I. 20.) AB határozatot emelném ki, ugyanis erre épülnek a későbbi döntések. Legfőbb mondanivalója, hogy az alaptörvény 18. §-a azt a kötelezettséget is magában foglalja, hogy az állam a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét csak akkor csökkentheti, ha ez más alapjog érvényesítéséhez elkerülhetetlen (ez a szakirodalomban „non derogation principle”-ként említett elv). A későbbiekben a testület a védelmi szint csökkentésének tilalmát kiterjesztette az épített környezet oltalmára is.⁴⁴

⁴⁰ FODOR LÁSZLÓ: *Környezetvédelem az Alkotmányban*. Budapest: Gondolat–Debreceni Egyetem ÁJK, 2006, 43.

⁴¹ Kvt. 2. § (2)

⁴² BAKÁCS (1995) i. m. 273.

⁴³ BÁNDI GYULA: A magyar környezetvédelmi jog alakulása 1985/1990–2005. In JAKAB ANDRÁS–TAKÁCS PÉTER (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990–2005 II. kötet*. Budapest: Gondolat–ELTE ÁJK, 2007, 853–854.

⁴⁴ 27/1995. (I. 15.) AB határozat

Az alkotmányossági problémák középpontjában – csakúgy, mint jelen dolgozatnak – általában a *környezethez való jog és a tulajdonjog konfliktusa* állt. Ezt illusztrálja az ócsai Természetvédelmi Terület létesítése kapcsán született döntés,⁴⁵ de említhetném a Balatoni Területrendezési Szabályzat megállapításáról szóló 2001. évi CXII. törvény ügyében hozott határozatot is, amely rámutatott, hogy a „környezetvédelem preventív eszközei között kitüntetett helyet foglalnak el a terület-felhasználási és építési szabályok.”⁴⁶

A további határozatok ismertetése helyett célravezetőbb összegezni az AB e tárgykörben kifejtett tevékenységét. Megállapítható, hogy a testület egy nemzetközi összehasonlításban is haladó követelményrendszert állított fel, amelynek értelmében a *jogvédelmi szinttől való visszalépés igazolásra szorul*. A környezetvédelmi status quo tehát intézményesen biztosítva van, az előrelépés a mindenkori kormányzat felelőssége.⁴⁷

A '90-es évek második felében elfogadásra került a környezetvédelmi, a vízügyi és a természetvédelmi törvény. Ezután néhány éves szünet következett, majd 2000–2002 között aránytalanul felgyorsult a jogalkotás, vélhetően a közelgő EU-csatlakozás nyomására. Ekkor jelent meg többek között a hulladékgazdálkodásról, a felszín alatti vizek védelméről vagy a levegő tisztaságának védelméről szóló jogszabály.⁴⁸ Kérdés persze, mennyire mentek át ezek a jogalkalmazói gyakorlatba, vagy horribile dictu, a köztudatba.

Összességében a magyar környezetjogi szabályozás az európai tendenciák szerint halad egy megelőző jellegű, integrált rendszer felé. A többi tagállammal összehasonlítva a hazai helyzetet megállapítható, hogy a régi tagok többségétől némiképp lemaradva, de az újonnan csatlakozott államokkal összehasonlítva már közelebb állunk az elérni kívánt szinthez. A fő problémát a meglévő jogszabályoknak való megfelelés, illetve azok végrehajtása jelenti, állapítja meg a Nemzeti Környezetvédelmi Program II.⁴⁹

II. A magánjogi jellegű korlátozásokról

1. Előzetes megjegyzések

A tulajdonjog lehetséges korlátozásai sokrétűek és oly mértékben vannak kitéve a társadalmi-gazdasági változásoknak, hogy normatív felsorolásuk nem lehetséges. Ezért az alábbiakban a tulajdonjogi korlátozásoknak a jogirodalom által elfogadott egyik – korántsem kizárólagos – rendszerezési szempontját követve haladok végig a leggyakrabban említett korlátokon. Ez pedig a tulajdonjog magánjogi és közjogi jellegű korlátozásai szerinti distinkció.

⁴⁵ 29/1995. (I. 25.) AB határozat

⁴⁶ 349/B/2001. AB határozat

⁴⁷ BALOGH–HOLLÓ–KUKORELLI–SÁRI: i. m. 295.

⁴⁸ BÁNDI (2007) i. m. 856–857.

⁴⁹ 132/2003. (XII. 11.) OGY határozat a 2003–2008 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról (NKP II.)

A tulajdonjog magánjogi korlátai alapvetően kétirányúak:

- olyan társadalmi elvárások, melyeket a jog szabályai alapelveként tesznek normatív követelménnyé (joggal való visszaélés tilalma,⁵⁰ jóhiszeműség és tisztesség⁵¹ stb.);
- másrészt a tulajdonos rendelkezési szabadságát a törvény konkrét szabályokkal is korlátozza (például egyes szomszédjogi szabályok⁵²).

A magánjogi korlátozások rendszerbe sorolását illetően a szakirodalom nem egységes, az egyik legáttekinthetőbb osztályozást Menyhárd Attila nyújtja,⁵³ ezért a továbbiakban e rendszert követve haladok végig az egyes korlátozásokon, rámutatva a kategorizálás nehézségeire és az ettől eltérő megoldásokra is.

2. A használati jog magánjogias korlátai

A használati jogok korlátozásainak a magánjogias korlátok közé való *besorolása vitatható*: Petrik szerint főként közérdekből, a tulajdon tárgyainak különös minőségére figyelemmel (például természetvédelmi terület, erdő, műemlék) rendelik el az ilyen típusú korlátozásokat.⁵⁴

Ettől eltérő csoportosítást alkalmaz Menyhárd, aki a használati korlátozásokat a magánjogi jellegű korlátozások között tárgyalja az alábbi módon.⁵⁵

- a) A használat általános korlátját jelenti a Ptk. 100. §-ában megfogalmazott követelmény, mely tiltja mások, különösen a szomszédok szükségtelen zavarását és jogaik gyakorlásának veszélyeztetését. Mások, például Lenkovics e rendelkezést már a szomszédjogokhoz sorolják: egyenesen a szomszédjog általános szabályának nevezik.⁵⁶

E témához kapcsolódik a BH 2000.244. A Legfelsőbb Bíróság szerint a Ptk. 100. §-ban foglalt tartózkodási kötelezettség megsértését jelenti a több évtizede következetes bírói gyakorlat értelmében, „ha a szomszéd indokolatlanul telkének olyan részén és úgy épít, hogy ezzel a szomszéd jogai gyakorlását – így a kilátását vagy az ingatlana »benapozottságát«- veszélyezteti vagy csökkenti; nem mentesül, ha az építési hatóság engedélye alapján építkezett.”

További tanulság, hogy az építési engedély nem zárja ki a szomszédjog megsértésén alapuló polgári jogi igény érvényesítésének lehetőségét (BH 1996.22.).

- b) Szükséghelyzetben a tulajdonos köteles tűrni, hogy dolgát a veszély megszüntetése céljából a szükséges mértékben felhasználják, igénybe vegyék, illetve abban kárt okozzanak. Más vagyontát fenyegető veszély esetén e kötelezettség csak akkor terheli a tulajdonost, ha a fenyegető hátrány előreláthatóan jelentősen meghaladja azt a veszteséget, amely a tulajdonost a behatás következtében érheti.⁵⁷

⁵⁰ Ptk. 5. §

⁵¹ Ptk. 4. § (1)

⁵² Ptk. 100–104. §

⁵³ MENYHÁRD i. m. 180–198.

⁵⁴ PETRIK i. m. 208–209.

⁵⁵ MENYHÁRD i. m. 180–195.

⁵⁶ LENKOVICS i. m. 98.

⁵⁷ Ptk. 107. § (1)

- c) A közérdekű használat Ptk.-beli szabálya⁵⁸ keretjellegű, a részletes előírásokat külön jogszabályok határozzák meg. Többnyire az ingatlan használatával kapcsolatos, gyakran közjogias korlátokat elsősorban ágazati törvények tartalmazzák (a bányászatról, gázszolgáltatásról, vízgazdálkodásról, távhőszolgáltatásról, stb. szóló törvények).⁵⁹
- d) Túlépítésről beszélünk, ha a tulajdonos a telekhatárán túl építkezik, és így az általa emelt építmény egy része szomszédjának telkén fekszik. A Ptk. ezért a következményeket a szomszédjogok körében szabályozza, különbséget téve jó- és rosszhiszemű túlépítés között.

3. A szomszédjogok

Az ingatlanok szinte mindig határosak más ingatlanokkal, így gyakoriak a használatuk során felmerülő konfliktusok. A *szomszéd fogalmát* jelen esetben *tágan kell értelmezni*: nemcsak a szomszédos ingatlan birtokosa, használója minősül annak, hanem mindenki, akit az adott ingatlan használata zavarhat.⁶⁰

Gyakran tesznek különbséget a szomszédjog általános (Ptk. 100. §) és különös szabályai között. Az előbbiről a használati jog korlátai körében már szó volt, ezért itt a különös szabályokat ismertetem felsorolásszerűen, kitérve azok környezetvédelmi vonatkozásaira.

3.1. A FÖLDTÁMASZ JOGA

„A tulajdonos nem foszthatja meg a szomszédos épületet a szükséges földtámasztól anélkül, hogy más megfelelő rögzítésről ne gondoskodnék.”⁶¹

3.2. A LEHULLÓ GYÜMÖLCSÖK FELSZEDÉSÉNEK JOGA

„A tulajdonos a földjére áthajló ágakról lehullott gyümölcsöket megtarthatja, ha azokat a fa tulajdonosa fel nem szedi; az áthajló ágak és átnyúló gyökerek levágására nem jogosult, kivéve ha azok a föld rendes használatában gátolják, és a fa tulajdonosa azokat felhívás ellenére sem távolítja el.”⁶² A Ptké. I.⁶³ szerint pedig a közterületre áthajló ágakról lehulló gyümölcsöket bárki felszedheti, ha a fa tulajdonosa fel nem szedi azokat.

3.3. A SZOMSZÉDOS TELEK IGÉNYBEVÉTELE

A Ptk. nem határozza meg taxatíván, hogy a tulajdonost konkrétan mely esetekben (például a földjén való építkezés, bontási, átalakítási vagy karbantartási munkálatok elvégzése) milyen jogok illetik meg a szomszéd telkének igénybevétele tekintetében.⁶⁴

⁵⁸ 108. § (1)–(3)

⁵⁹ MENYHÁRD i. m. 191–192.

⁶⁰ HIDASI GÁBOR ÉS TSAI: *Az ingatlanjog nagy kézikönyve*. Budapest: Complex Kiadó, 2007, 122.

⁶¹ Ptk. 101. § (1)

⁶² Ptk. 101. § (2)

⁶³ 1960. évi 11. tvr. (Ptké. I.) 20. §

⁶⁴ Ptk. 102. §

Azonban a használat során jogszerűen okozott károkért a tulajdonos kártalanítással tartozik, míg a jogszerűtlenül okozott károkért a szerződésen kívüli kárfelelősség szabályai alkalmazandók.⁶⁵

3.4. KÖZÖS HATÁR (KERÍTÉS, SÖVÉNY, MEZSGYE) HASZNÁLATA, FENNTARTÁSA
Ezek használatára mindkét szomszéd jogosult. A fenntartással járó költségek olyan arányban terhelik őket, amilyen arányban őket jogszabály a kerítés létesítésére kötelezi. Eltérő rendelkezés hiányában a költségek a határolt földhosszúság arányában terhelik őket.⁶⁶

3.5. A HATÁRON ÁLLÓ FA ÉS BOKOR GYÜMÖLCSEI, ILLETVE KIVÁGÁSA (PK 3. SZ.)
Ilyen esetben a gyümölcsök a szomszédokat egyenlő arányban illetik, illetőleg a fenntartással járó költségek is ugyanígy terhelik őket. Ha a határvonalon álló fa (bokor) valamelyik ingatlan rendeltetésszerű használatát gátolja, ennek tulajdonosa követelheti, hogy azt közös költségen távolítsák el.⁶⁷

A Ptk. tehát lehetővé teszi az ilyen növényzet kivágását, a bírói gyakorlat szerint (PK 3. sz.) azonban a növényzet kivágására csak kivételesen kerülhet sor: csak akkor, ha az érdeksérelem más módon – kártérítéssel, csonkolással, áttelepítéssel – nem hárrítható el. A növényzet zavaró, károsító (árnyékoló, kilátást elvonó) hatása miatt indított perben azt kell vizsgálni, hogy „a növényzet szükségtelenül zavarja-e a szomszédot ingatlana birtoklásában, okoz-e kárt, vagy fennáll-e a károsodás veszélye.” Az irányadó szempontok között (kölcsönös érdekek mérlegelése, ingatlan fekvése) az állásfoglalás kifejezetten is említi a környezetvédelmet.

A LB egy konkrét ügyben (BH 1985.58.) is elismerte, hogy „a meglévő *zöldnövényzet megóvása általános környezetbeli érdek*. Erre tekintettel a szomszédjogi vitákban általában nem kerülhet sor a fák kivágásának elrendelésére.”

3.6. A TILOSBAN TALÁLT ÁLLAT

A szomszéd az ingatlanán lévő idegen állatot mindaddig visszatarthatja, amíg az általa okozott kárt annak tulajdonosa meg nem téríti. A tilosban talált állaton a földhasználójának van visszatartási joga az okozott kár megtérítéséig.⁶⁸ A visszatartó jogosult és köteles az állat épségének megóvásához szükséges használatra, hasznosításra.

4. A rendelkezési jog magánjogias korlátai

A tulajdonjog legátfogóbb részjogosítványa a rendelkezési jog, mely gyakorlatilag kimeríthetetlen tartalommal bír; a legtágabb értelemben a tulajdonosnak azt a jogát jelenti, hogy a dologra nézve polgári jogviszonyokat létesíthessen, illetve, hogy a

⁶⁵ MENYHÁRD i. m. 187.

⁶⁶ Ptk. 103. § (1), (2)

⁶⁷ Ptk. 104. § (1), (2)

⁶⁸ Ptk. 105. §

tulajdonjogot megszüntethesse.⁶⁹ A tulajdonos rendelkezési jogát korlátozhatja/kizárhatja jogszabály, bírósági határozat vagy szerződés.⁷⁰ A rendelkezési jognak közjogi jellegű korlátozásai is ismeretesek (például a kisajátítás), ezek a III. fejezetben kerülnek kifejtésre.

Az alábbiakban a Ptk. által nevesített magánjogi jellegű korlátokat ismertetem.

4.1. ELIDEGENÍTÉSI ÉS TERHELÉSI TILALOM

Lényegében azt jelenti, hogy a tulajdonjog másra nem ruházható át, és a tulajdon tárgya biztosítéskül sem adható.

Alapulhat jogszabályon, bírósági határozaton vagy szerződésen. Az első két esetben a tilalom abszolút hatályú (harmadik személyre is kiterjedő), míg a szerződéses tilalom általában relatív, kivéve ha az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték, vagy a rendelkezésre jogot alapító személy rosszhiszemű volt, illetőleg a rendelkezés ellenérték nélkül történt.⁷¹

4.2. A „HATALMASSÁGOK”: ELŐ- ÉS VISSZAVÁSÁRLÁSI JOG, VALAMINT AZ OPCIO
Ezeket a „hatalmasságokat” (a tulajdonos jogait korlátozni képes jogi hatalom⁷²) a Ptk. az adásvétel különös nemeiként szabályozza.

- a) Az elővásárlási jogot alapító szerződés a tulajdonos rendelkezési jogát korlátozza, amennyiben a dolog eladásakor az elővásárlásra jogosult egyoldalú nyilatkozattal a vevő helyett beléphet a szerződésbe. A szerződés alapján az eladó arra köteles, hogy a kapott ajánlatot az elővásárlásra jogosulttal a szerződés megkötése előtt közölje.⁷³
Környezetvédelmi vonatkozás: törvényi elővásárlási jog illeti meg védett természeti értékre, területre az államot, a helyi jelentőségű védett területre a települési önkormányzatot.⁷⁴
- b) A visszavásárlási jog feltétele egy létező adásvételi szerződés, melyben az eladó kiköti, hogy a vétel tárgyát a vevőtől egyoldalúan visszavásárolhassa.⁷⁵ Legfeljebb öt évre lehet kikötni.⁷⁶
- c) A vételi jogot (opciót) biztosító szerződéssel a dolog tulajdonosa határozott időre arra ad jogot, hogy a jogosult azt egyoldalú jognyilatkozattal megvásárolja.⁷⁷

5. Korlátolt dologi jogok

A teljesség kedvéért megemlítem az ún. korlátolt dologi jogokat, a tulajdonjog önálló részjogosítványait (szelvényjogait), de ezeknek kevésbé van környezetvédelmi vonatkozása. A fenti elnevezés alatt összefoglalt alanyi jogok mindegyikének ponto-

⁶⁹ LENKOVICS i. m. 88–9.

⁷⁰ Ptk. 114. § (1)

⁷¹ Ptk. 114. §

⁷² BAgI i. m. 49.

⁷³ Ptk. 373. § (1)–(2)

⁷⁴ Tvt. 68. § (6)

⁷⁵ BAgI i. m. 50.

⁷⁶ Ptk. 374. § (2)

⁷⁷ Complex Jogtár magyarázat

san körülhatárolt tartalma van, amellyel – Nizsalovszky szerint – további jogosultságok nem képesek összeolvadni. E gyűjtőfogalom jelöli a tulajdonjogon kívüli összes, dologra vonatkozó, abszolút védelemben részesülő alanyi jogot.⁷⁸

III. A közjogi jellegű korlátokról

Az itt tárgyalt korlátok szintén sokrétűek, kimerítő felsorolásuk aligha lehetséges. Közjogi jellegűek, mert nem magánjogi viszonyokat szabályozó jogszabályok állapítják meg őket, továbbá, mert jogszabályi felhatalmazás alapján adnak jogot a magántulajdonba való különböző beavatkozásra.⁷⁹ További ismervük, hogy mögöttük közérdek (*salus publica*) húzódik meg, amit az állam érvényesít, akár közhatalmi kényszerrel is. Így e korlátozások csak jogszabályon alapulhatnak, szemben a magánjogias korlátokkal, melyeket többnyire szerződés is konstituálhat. A közérdek nem csupán negatív magatartást követelhet meg, hanem pozitív cselekvésben is kifejezésre juthat.⁸⁰

1. A korlátozások rendszerezésének lehetséges szempontjai

Alapvetően kétféle nézőpont található a csoportosítást illetően: Lenkovics vagy Menyhárd a tulajdonjog megszerzését és tartalmát kitevő részjogosítványok szerint osztályozza a korlátozásokat, míg Kolosváry⁸¹ vagy Bagi a korlátozások elrendelésének okai felől közelíti meg a kérdést.

1.1. A TULAJDONSZERZÉSI, VALAMINT A TULAJDONJOG RÉSZJOGOSÍTVÁNYAIT ÉRINTŐ KORLÁTOZÁSOK

A) Tulajdonszerzési korlátozások

Ide sorolható minden előírás, amely bizonyos dolgok tulajdonbavételét mindenki, vagy meghatározott személyek számára megtiltja, illetve a tulajdonszerzést előzetes engedélyhez vagy feltételhez köti.

A birtokba nem vehető dolgokon senki sem szerezhethet tulajdonjogot, ezeket bárki szabadon használhatja (*res communes omnium*). Az e körbe tartozó dolgok tételes jogi felsorolása nem létezik, általában a levegőt, a tengert, a szelet és a napfényt szokás ide sorolni, azonban a begyűjtött esővíz, a szél- vagy napenergia már lehetnek tulajdonjog tárgyai.⁸²

Az állami tulajdon és az önkormányzati törzsvagyon kizárólagos tárgyai – a szent dolgokhoz hasonlóan – nem lehetnek más személyek tulajdonában. Ilyenek a föld méhének kincsei, a folyóvizek, csatornák és természetes tavak, valamint ezek medre.⁸³

Termőföld tulajdonjogát főszabály szerint csak belföldi magánszemélyek szerezhetik meg, de egy magánszemély tulajdonában legfeljebb 300 hektár nagyságú vagy

⁷⁸ SZLADITS i. m. 321.

⁷⁹ MENYHÁRD i. m. 199.

⁸⁰ LENKOVICS i. m. 108.

⁸¹ Idézi SZLADITS i. m. 193.

⁸² LENKOVICS i. m. 109.

⁸³ Ld. Ptk. 172. § a)-f)

6000 aranykorona⁸⁴ értékű termőföld lehet.⁸⁵ Belföldi jogi személy, jogi személyiség nélküli szervezet nem szerezheti meg a termőföld tulajdonjogát, kivéve a Magyar Államot, az önkormányzatokat, a közalapítványokat és némi megszorítással az egyházi jogi személyeket, valamint a közalapítványokat.⁸⁶

Kivételesen külföldi magán- és jogi személy is szerezhethet termőföld tulajdont, amennyiben tagállami állampolgár, önálló vállalkozó mezőgazdasági termelőként kíván letelepedni Magyarországon, és legalább három éve folyamatosan, jogszerűen Magyarországon lakik és mezőgazdasági tevékenységet folytat.⁸⁷

A fenti korlátozásokkal kapcsolatban a 35/1994. (VI. 24.) AB határozatban a testület kimondta, hogy a földtulajdon sajátosságai folytán az egyéb tulajdoni tárgyaktól eltérő kezelése indokolt, továbbá aláhúzta, hogy a tulajdonszerzés nem alapjog.

B) A birtoklás korlátozása

Egyes dolgok birtoklása jogcímtől függetlenül korlátozható, például a veszélyes dolgok (lőfegyver, robbanóanyag, pszichotrop anyagok, stb.) esetén. Ezen kívül vannak olyan dolgok, amelyek magánbirtoklása egyéb közérdekből feltételhez köthető (muzeális értékek, műkincsek). A korlátozás eszközei jellemzően a tiltás, engedélyezés, bejelentés, igazolás.⁸⁸

C) A használat, hasznosítás jogának korlátozása

A korlátozás vonatkozhat a használó személyére (pl. meghatározott életkor előírása), a dologra (pl. katalizátor beszerelésének kötelezettsége), a használat céljára, terjedelmére vagy módjára, mint a védetté nyilvánított természeti és kulturális javak használatával kapcsolatos előírások, vagy a termőföldre előírt hasznosítási kötelezettség.

A korlátozás fontosabb eszközei:

- (változás)bejelentési, közlési kötelezettség (például a termőföld művelési ágának megváltoztatása esetén);
- használatbavételi, használatban tartási engedély (környezetvédelmi engedélyek);
- védetté nyilvánítás kulturális és természeti értékek esetén;
- hatósági ellenőrzési jog a dolog jogszerű használatát illetően (Ktv. 82. §);
- használat/hasznosítás adott módjának megtiltása (például építési, üzemeltetési tilalom).⁸⁹

D) A rendelkezési jog közjogi korlátai

Elsőként az ún. *kötött forgalmú termékeket* emelném ki: egyes termékek (lőfegyver, dohány, jövedéki termékek) elidegenítési feltételei jogszabályban nyernek rögzítést.

⁸⁴ Máig használatos földminősítési értékszám, egységnyi területű föld tiszta jövedelmének, termőképességének, fekvésének, művelhetőségének mutatója. Az 1870-es évek óta jelentősen megváltoztak a (mező)gazdasági viszonyok, ezért mint tényleges jövedelemszint elavult, de relatív értékszámként továbbra is használatban maradt. Magyarországon 1 ha átlagos aranykorona-értéke 19.

⁸⁵ 1994. évi LV. tv 5. § (1)

⁸⁶ 1994. évi LV. tv 6. § (1)–(3)

⁸⁷ 1994. évi LV. tv 7. § (2)

⁸⁸ LENKOVICS i. m. 111.

⁸⁹ LENKOVICS i. m. 111.

Bizonyos esetekben az államnak jogszabályban kikötött *elővásárlási joga* van, mint például a védetté nyilvánított kulturális javak esetén.⁹⁰

Ide tartozik az *igénybevétel*, amire csakis *honvédelmi érdekből* kerülhet sor. A honvédelmi törvény értelmében „az ország területén lakóhellyel rendelkező természetes személy, továbbá az ott működő jogi személy és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet vagyoni szolgáltatásként az e törvényben meghatározott gazdasági és anyagi szolgáltatásra kötelezhető.”⁹¹Kiemelendő, hogy ez az eset nem azonos a Ktv. 4. § 4. pontban írt igénybevétellel.

A rendelkezési jog korlátozását jelentik egyes *törvényi teherviselési kötelezettségek*:

- egyes közszolgáltatások kötelező igénybevétele (szemétszállítás, kéményseprés);⁹²
- meghatározott termékek (gumiabroncs, akkumulátor, üzemanyag, stb.) után fizetendő környezetvédelmi termékdíj;⁹³
- helyi közcélú vízi létesítmények költségeinek érdekeltsegarányos viselési kötelezettsége (közcélú érdekeltiségi hozzájárulás).⁹⁴

Itt említhetők az *építésügyi* jogszabályokban megfogalmazott *korlátok* is, mint az építési tilalom elrendelése, helyi közút céljára történő lejegyzés vagy településrendészeti kötelezettségek előírása. A műemlékek tulajdonosait további kötelezettségek terhelik (fenntartás, jó karbantartás, stb.).⁹⁵

Ide sorolható a *kisajátítás* is, mellyel kapcsolatban garanciális rendelkezések találhatók mind az Alkotmányban,⁹⁶ mind a Ptk.-ban.⁹⁷ A kisajátítási törvény⁹⁸ 2. §-ában felsorolja azon okokat, amelyek lehetővé teszik az ingatlan kisajátítását. Ezek között szerepel a *természetvédelem* is: ha tulajdonos a védett természeti területen, a védelem céljával oly mértékig össze nem egyeztethető tevékenységet folytat, amely a kisajátítás hiányában a védett természeti terület elpusztulását eredményezi; vagy ha a védett természeti területek természetvédelmi kezeléséért felelős szerv a védett természeti területek védettségi szintjének helyreállítása érdekében kezdeményezi a kisajátítást.⁹⁹

1.2. A KORLÁTOZÁSOK CSOPORTOSÍTÁSA AZ ELRENDELÉSÜK OKAI SZERINT

Környezetvédelmi szempontból ez tűnik megfelelőbbnek, ezért az előző, 1.1. pont alatt említett megközelítésnél részletesebben kívánom bemutatni. E szempontból öt fő kategóriát különböztethetünk meg, a továbbiakban ezek kifejtésére kerül sor.

⁹⁰ 2001. évi LXIV. tv. 51. § (4)

⁹¹ 2004. évi CV. tv. 5. § (3)

⁹² 1995. évi XLII. tv.

⁹³ 1995. évi LVI. tv.

⁹⁴ 1995. évi LVII. tv. 8. § (2)

⁹⁵ 2001. évi LXIV. tv. 41. §

⁹⁶ 13. § 2)

⁹⁷ 177. § (1)

⁹⁸ 2007. évi CXXIII. tv.

⁹⁹ 2007. évi CXXIII. tv. 4. § ja) ill. jb)

2. Közgazdasági okokból elrendelt korlátozások

2.1. ERDŐGAZDÁLKODÁSI OKOKBÓL ELRENDELTE KORLÁTOZÁSOK

Az erdő környezetvédelmi szerepe sokrétű és jelentős: talajvédő és -képző hatása van, akadályozza az eróziót, oxigént termelve tisztítja a levegőt. Emellett tárolja a csapadékot, egyenletes párologtatást valósít meg, csökkenti a zajt, a rezgések és sugárzás terjedését, pihenésre, az egészség megőrzésére is lehetőséget nyújt. A német erdővédelmi törvény¹⁰⁰ megfogalmazásával élve elmondható, hogy hozzájárul a természet megfelelő „háztartásának”, teljesítőképességének fenntartásához.

Az erdővédelemmel kapcsolatos hazai szabályok közül elsőként I. Ferenc 1807. évi dekrétuma említhető. Ebben megtiltotta a rablógazdálkodás jellegű erdőirtásokat, óvta a sarjerdőket, korlátozta az erdei legeltetést és az állományt veszélyeztető, fából történő építkezéseket. A veszélyeztetett erdőket zárlat alá lehetett vonni, a vétkesekkel szemben pedig a kártérítésen felül pénzbüntetés kiszabására is lehetőség volt.¹⁰¹

Az 1879. évi XXXI. tc. az erdőtulajdonosokkal szemben nemcsak tűrési, hanem tevési kötelezettségeket is megfogalmazott: például előírta rendszeres gazdasági ütemterv készítését és az annak megfelelő erdőgazdálkodást.¹⁰²

A helyébe lépő 1935. évi IV. tc. az erdő- és természetvédelemről a maga korában korszerű, részletes szabályozást valósított meg, és eddig nem szabályozott területként a természet védelmére is kiterjedt. Rendelkezett az Országos Természetvédelmi Tanács létrehozásáról, a felfedezett barlangok bejelentésének kötelezettségéről is. Összességében e jogszabály olyan ökológiai szemléletről tanúskodik, mely napjainkban is megállná a helyét.¹⁰³

Az ezt követő 1961. évi VII. törvény az erdőkről és a vadgazdálkodásról mindössze 44 §-ból áll, igaz a későbbiekben a szabályozást rendeletekkel egészítették ki (1981. évi 31. tvr., 73/1981 MT rendelet, 27/1981. MÉM rendelet).

A hatályos szabályozás az erdőről és az erdő védelméről szóló 1996. évi LIV. törvényen (Etv.) alapszik, mely deklarálja, hogy az erdő fenntartása és védelme az „egész társadalom érdeke, jóléti szolgáltatásai minden embert megilletnek, ezért az erdővel csak a közérdekkel összhangban szabályozott módon lehet gazdálkodni.”

A tulajdonjogi korlátozások között említhető, hogy az erdőgazdálkodó (az erdő tulajdonosa vagy a jogszerű használó¹⁰⁴) a nyilvántartásba vétel nélkül is köteles az erdő védelmére, fenntartására vonatkozó előírásoknak eleget tenni.¹⁰⁵ Amennyiben a természetben összefüggő erdőterületnek több tulajdonosa van, a tulajdonosok – meghatározott feltételek esetén, az erdészeti hatóság határozata alapján – kötelesek társult erdőgazdálkodási tevékenységet folytatni, és erdőgazdálkodót megbízni.¹⁰⁶ Tehát több tulajdonos esetén a törvény kényszertársaságot ír elő.

¹⁰⁰ „Gesetz zur Erhaltung des Waldes und der Förderung der Forstwirtschaft” (Bundeswaldgesetz), 1975. In http://cdl.niedersachsen.de/blob/images/C8361083_L20.pdf (2008-07-25)

¹⁰¹ BAKÁCS (1992) i. m. 17.

¹⁰² BAGI i. m. 69.

¹⁰³ BAKÁCS (1992) i. m. 18.

¹⁰⁴ Etv. 13. § (1)

¹⁰⁵ Etv. 13. § (3)

¹⁰⁶ Etv. 13. § (4)

A tulajdonjog további lényeges korlátozásait jelentik az alábbiak is:

- az erdőgazdálkodó köteles éves erdőgazdálkodási és üzemtervet készíteni;¹⁰⁷
- a törvény előírásai szerint kell gondoskodnia az erdő védelméről, egyes erdőgazdálkodási munkák elvégzéséről;
- az erdő faállományának kitermelését csak az üzemtervnek megfelelően és az erdészeti hatóság engedélye alapján lehet végezni;¹⁰⁸
- az erdőterületen üdülés és sportolás céljából gyalogosan bárki saját felelősségére ott tartózkodhat, melyet az erdőgazdálkodó tűrni köteles, kivéve, ha a jogosult a látogatás korlátozását az e törvényben foglaltak alapján elrendelte;¹⁰⁹
- az erdőgazdálkodó a kitermelt famennyiség után meghatározott erdőfenntartási járulékot köteles fizetni – amennyiben ennek nem lenne eleget, úgy állami támogatást, fakitermelési engedélyt nem kaphat, vagy kitermelési tevékenysége felfüggeszthető.

2.2. HALÁSZATI OKOKBÓL ELRENDELT KÖZJOGI KORLÁTOZÁSOK

Az alábbiakban a halászat mint gazdasági jellegű tevékenység elősegítését célzó szabályokat ismertetem, melyek szem előtt tartják, hogy e tevékenység az élelem beszerzésének egyik módja lehet.

Már Könyves Kálmán (1095–1116) I. törvénykönyve is szólt a halastavak tulajdonjogáról: arról rendelkezett, hogy a Szent István után ajándékozott halastavakat adják vissza királyi használatra, kivéve a szerzetesek „mindennapi élésére szükséges” tavakat.¹¹⁰

Az 1888. évi XIX. tc. kimondta, hogy a halászat joga a földtulajdon elválaszthatatlan tartozékát képezi és a meder tulajdonosát illeti. Ugyanakkor „a jogosultság kimutatására elegendő az is, ha a halászati jognak 20 évi békés birtoklása bebizonyíthatik.”¹¹¹ A törvény lehetővé tette a nem tulajdonos számára, hogy korábbi halászati jogát megtartsa, s hogy területét táblával megjelölhesse. A parti birtokos és a meder tulajdonosa köteles volt tűrni, hogy a halászatra jogosított a vízhez járjon, hálóját, egyéb eszközeit a partról a vízbe vesse, kihúzhassa, de az általa okozott kárért teljes kártérítéssel tartozott.¹¹²

A II. világháborút követően miniszteri rendeletekkel történt a halászat szabályozása, majd az 1977. évi 30. tvr. gondoskodott a jogi rendezésről. Eszerint a halászat joga az államot illette, kivéve a halászati termelőszövetkezet, mezőgazdasági termelő- illetve szakszövetkezet, valamint a mezőgazdasági és élelmiszerügyi ágazatba sorolt gazdasági társulás használatában lévő földön létesített halastavon vagy rizsföldön. Az állampolgár tulajdonában, használatában álló földön lévő vízen őt illette meg a halászati jog.¹¹³ A parton fekvő föld tulajdonosa, használója (kezelője)

¹⁰⁷ Etv. 14. § (1) a)

¹⁰⁸ Etv. 60. § (1)

¹⁰⁹ Etv. 80. § (1)

¹¹⁰ „Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve”, 15. és 16. fejezet

¹¹¹ 1888. évi XIX. tc. 3. §

¹¹² 1888. évi XIX. tc. 12. §

¹¹³ 1977. évi 30. tvr. 2. § (1)–(3)

köteles volt túrni, hogy a halászatra jogosult a parton közlekedjék és halászati tevékenységet folytasson oly módon, hogy a terület rendeltetésszerű használatát ne akadályozza.¹¹⁴

Jelenleg az 1997. évi XLI. törvény a halászátról és a horgászátról képezi a jogi szabályozás alapját, amely a preambulum szerint „az állat- és növényvilág természetes sokféleségének fenntartása, folyamatos megújulása, a halászati jognak a piacgazdaság követelményeivel, valamint a vízi élővilág és a vizek természeti környezete védelmével harmonizáló gyakorlása” érdekében született.

A halászati jog – mint vagyoni értékű jog – a halászattal összefüggő jogosultságok és kötelezettségek összessége, főszabályként a víz tulajdonjogának része. Holtág, bányató és víztározó esetében a halászati jog a Magyar Államot illeti, kivéve az önkormányzati tulajdonban lévő holtágot és bányatavat, amennyiben a tulajdonos önkormányzat a halászati jogot gyakorolni kívánja.¹¹⁵ A törvény megkülönbözteti az önálló és társult halászati jogot; utóbbi akkor jön létre, ha a halászati jog több személy tulajdona. A halászati jogot a jogosult köteles is gyakorolni, de a halászati jog gyakorlásának minősül az is, ha a jogosult a hal és élőhelyének védelmével kapcsolatos kötelezettségeinek eleget tesz.¹¹⁶

A törvényben található, természetvédelmi szempontok által indukált tulajdonjogi korlátozások:

- a nagy értékű természetes vízi halállományok vándorlásának biztosítása érdekében a halászati hatóság a folyókon épülő duzzasztóművek beruházóját (üzemeltetőjét) hallépcső létesítésére és működtetésére kötelezi;¹¹⁷
- tilos a hal fogásához minden olyan fogási eszköz, illetve mód alkalmazása, amely a halállományt és élőhelyét károsíthatja.¹¹⁸ Védett természeti területen érvényesülő további korlátozás, hogy ott – a rendkívüli kár megelőzéséhez szükséges állománymentés, továbbá tudományos kutatási célt szolgáló vizsgálati anyag begyűjtése kivételével – tilos az elektromos halászat;¹¹⁹
- a jogosult a halállomány és élőhelyének megújulása érdekében köteles a halászati vízterületen az élőhelyre jellemző fajú évenkénti állománypótlás mellett úgy gazdálkodni, hogy az élőhelynek megfelelő korú és sűrűségű halállomány *tartósan fennmaradjon*;¹²⁰
- a jogosult köteles a halgazdálkodási terv alapján hasznosított halászati vízterület halállományát és élőhelyét őrizni, vagy őrzéséről halászati őr útján gondoskodni;¹²¹
- a természetvédelmi oltalom alatt álló hal fogása (gyűjtése) – ha jogszabály másképp nem rendelkezik – tilos;¹²²

¹¹⁴ BAgI i. m. 78.

¹¹⁵ 1997. évi XLI. tv. (Haltv.) 3. § (1), (2).

¹¹⁶ Haltv. 9. § (1)–(2)

¹¹⁷ Haltv. 16. § (3)

¹¹⁸ Haltv. 23. § (1)

¹¹⁹ Haltv. 24. § (3)

¹²⁰ Haltv. 25. § (1)

¹²¹ Haltv. 34. § (1)

¹²² Haltv. 38. § (1)

- az ún. kíméleti területen meghatározott időszakban tilos a halászat, a horgászat, a vadászat, a csónakázás, a fürdőzés, a vízi sportok üzése, továbbá minden olyan tevékenység, amely a hal szaporodását és fejlődését zavarhatja.¹²³

Mindemellett a törvény általános szabályként is megfogalmazza, hogy *a jogosult köteles a halászati vízterületén élő hal állományát, életközösségét, valamint élőhelyét védeni*, a hal természetes táplálékszerzését és szaporodását – áradás esetén a halivadék mentését is – elősegíteni.¹²⁴

2.3. VADÁSZATI ÉRDEKBŐL ELRENDELTE KÖZJOGIAS KORLÁTOZÁSOK

A vadászat Széchenyi Zsigmond (1898–1967) vadászíró szerint „vadüzés és erdőzűgás; de több erdőzűgás.” Az esetleges lövés pedig egy gondos vadgazdálkodási tevékenység végén a gyümölcs learatása. *A lényeg a természet ismerete és tisztelete, valamint az önmérséklet!*¹²⁵

A Nemzetközi Vadászati és Vadvédelmi Tanács (CIC) 1992-ben megfogalmazta a Vadászat Kódexét, eszerint a vadászatot úgy kell értelmezni, mint a vadon élő állatvilág bölcs hasznosítását, mint egy természeti forrás aratását. A fajok és élőhelyeik védelmével *a vad megújuló természeti érték* marad. De egy felelős vadgazdának meg kell akadályoznia a vadállomány túlnépesedését is, mert az tönkre teheti saját és más fajok környezetét.¹²⁶

Már a germán törzseknél megjelentek a vadvédelem csirái, ilyen volt a vemhes egyedek kímélete, majd a tilalmi időszakok bevezetése vagy egyes vadászati módszerek korlátozása. A klasszikusan természetvédelmi szabályok azonban csak a XIX. sz. második felében kerültek bevezetésre.¹²⁷

Hazánkban a vadászat törvényi szabályozását elsőként 1883. évi XX. tc. valósította meg. Eszerint a vadászati jog a földtulajdonost, vagy azt illette, akinek ő engedélyt adott.¹²⁸ A törvénycikk III. fejezetében részletesen rendelkezett a vadászati tilalmakról, illetőleg megjelent benne a „hivatalból való vadászat” intézménye (a ragadozó vadak elpusztítása végett kerülhetett rá sor), amelyet a tulajdonjog korlátozásaként is szemlélhetünk, ugyanis megtartását az illető terület tulajdonosa/bérlője nem gátolhatta.¹²⁹ További kötelezettségként „az ily vadászatoknál hajtók gyanánt közreműködni az illető hatóság rendelkezése azon közösségek lakói kötelesek, a melyek érdekében a vadászat tartása engedélyeztetett.”¹³⁰

Magyarországon jelenleg az 1996. évi LV. törvény a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról jelenti a – természet védelme, a vadállomány észszerű hasznosítása érdekében megalkotott – szabályozás kiindulópontját. Eszerint

¹²³ Haltv. 42. § (2)

¹²⁴ Haltv. 35. § (1)

¹²⁵ <http://vadaszat.lap.hu/>

¹²⁶ <http://www.mindentudas.hu/faragosandor/20061119faragol.html?pIdx=6>

¹²⁷ <http://www.budapesti-agrarkamara.hu/beszamolok/tanulmany.doc>

¹²⁸ 1883. évi XX. tc. 1–2. §

¹²⁹ 1883. évi XX. tc. 20. §

¹³⁰ 1883. évi XX. tc. 23. §

a vadászati jog – mint vagyoni értékű jog – a földtulajdon elválaszthatatlan részeként a vadászterületnek minősülő terület tulajdonosát illeti,¹³¹ különbséget téve társult és önálló vadászati jog között. E jog tehát nem minden területre terjed ki, hanem csak arra, melyet a törvény vadászterületnek ismer el (Id. 8. §) Ugyanakkor a vadászati jog egyben kötelezettség is: a jogosult az őt megillető vadászati jogot köteles vagy személyesen gyakorolni, vagy hasznosítani (például haszonbérbe adás révén) – a tulajdonost tehát nem csupán valaminek tūrésére, hanem tevésre kényserítik.¹³²

A tulajdonosok kötelesek maguk közül képviselőt kijelölni; amennyiben ezt elmulasztanák, úgy ex lege annak a települési önkormányzatnak a jegyzője tekintendő törvényes képviselőnek, amelyen a vadászterület fekszik (tehát kényszerképviselő áll elő).¹³³

A vadászati jog hasznosítása haszonbérleti szerződéssel történik, ám a törvény azt is meghatározza, hogy ki lehet a vadászati jog haszonbérelője. E taxatív felsorolás kapcsán felmerülhet, hogy az nem korlátozza-e a szerződéskötési szabadságot. Bagi szerint a fenti rendelkezésben nem fedezhető fel megfelelő célszerűségi vagy egyéb ok.¹³⁴

A törvényben meghatározott esetekben sor kerülhet hatósági kényszerintézkedésekre, illetve a vadászati jog kényszerhasznosítására; nevezetesen ha a vadászterület tulajdonosa, illetőleg a vadászatra jogosult kötelezettségeinek a hatóság felszólítása után sem tesz eleget, vagy a vad- és élőhelyének védelmére előírt kötelezettségeit megszegi, és ezáltal az adott vadászterület vadlétszámának és más élő szervezetnek a fennmaradását közvetlenül vagy súlyosan sérti, illetve veszélyezteti.¹³⁵

A tulajdonjog további, vadvédelmi érdekből elrendelt korlátozásait jelenti az alábbiak:

- A vadászatra jogosult nem veszélyeztetheti az élő szervezetek, valamint a vadászterületre meghatározott legkisebb vadlétszám fennmaradását. Tilos a vad búvó-, lakó-, és táplálkozási, valamint szaporodási helyét zavarni. A vad elejtése, elfogása nem járhat annak kínzásával.¹³⁶
- A vadat elejteni, elfogni kizárólag a törvényben meghatározott módon szabad. Tilos a vadat a vonatkozó közösségi rendeletben foglalt csapdázási módszerrel, valamint méreg alkalmazásával elfogni, elpusztítani.¹³⁷
- A jogosult köteles a vadállomány biológiai sokféleségét fenntartani, a vad és élőhelyének őrzéséről gondoskodni. A jogosult köteles nem zárt vadászterületén a vad életfeltételeihez szükséges megfelelő minőségű takarmánymennyiségről és a vadnak ivóvízzel való ellátásáról gondoskodni.¹³⁸

¹³¹ Vadtv. 3. § (1)

¹³² BAGI i. m. 85.

¹³³ BAGI i. m. 84., 86.

¹³⁴ BAGI i. m. 86–7.

¹³⁵ Vadtv. 27. § (1)

¹³⁶ Vadtv. 28. § (1)–(3), ill. 29. § (1)

¹³⁷ Vadtv. 30. § (1)

¹³⁸ Vadtv. 34. § (1)–(2)

- A vad és élőhelyének védelme érdekében a törvény vadászati tilalmakat állít fel. Eszerint tilos vadászni tiltott vadászati eszközzel, tiltott vadászati módon, vadászati tilalmi időben, vadászati kíméleti területen és vadászati tilalom hatósági elrendelése esetén.¹³⁹
- A jogosult vadászterületén évente az éves vadgazdálkodási tervben meghatározott fajú és darabszámú vadat ejthet, illetőleg foghat el. A hatóság a vadgazdálkodási tervben meghatározott számú, a vad jelölésére alkalmas azonosítót bocsát a jogosult részére, amiért a miniszter által megállapított díjat kell fizetni.¹⁴⁰

3. Birtokpolitikai korlátozások

A földre vonatkozó tulajdonjog előírásai eltérnek a tulajdonjog általános szabályaitól, mégpedig abból kifolyólag, hogy a termőföld alapvető életfeltétel, továbbá nem többszörözhető. Emiatt a földtulajdon mindig is fokozottabban ki volt téve a korlátozásoknak, melyek azt célozták, hogy a tulajdonos megossa a föld feletti uralmát az állammal. E korlátoknak a jogalkotásban megjelenő formái az állam elővásárlási joga, a külföldiek birtokszerzésének kizárása/korlátozása, birtokmaximum, ill. – minimum megállapítása.¹⁴¹

Hatályos szabályozásunk alapját a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény jelenti. Céljai között szerepel, hogy a versenyképes termelés folytatására alkalmas földbirtokok jöjjenek létre, a gazdálkodó zavartalan termelést folytathasson, a termőföld területének csökkenése ésszerű határok között maradjon, és a termőföld minőségének védelme megfelelő jogi háttérrel kapjon. Ezek érdekében különböző tulajdonjogi korlátozásokat vezetett be:

- a megszerzhető maximális területnagyság meghatározása,
- a belföldi jogi személyek, valamint a külföldi magán- és jogi személyek kizárása a földszerzésből;
- bizonyos elővásárlási jogok;
- hasznosítást előíró haszonbérleti, használati rendelkezések;
- a jogos tulajdonszerzést ellenőrző szabályok.

A *természetvédelmi szempont* is megjelenik a törvényben: a haszonbérbe adó a haszonbérletet azonnali hatállyal akkor is felmondhatja, ha a haszonbérlet a természetvédelmi jogszabályok vagy a természetvédelmi hatóság előírásaitól eltérő, illetőleg a természeti terület állagát vagy állapotát kedvezőtlenül befolyásoló tevékenységet folytat, továbbá, ha a természeti értékek fennmaradását bármely módon veszélyezteti.¹⁴²

A termőfölddel kapcsolatos kérdések azért is fontosak, mert olyan nemzeti kincssel kell gazdálkodni, amelyet, függetlenül az Európai Unióban is érvényesülő szabad tőke- és munkaerő áramlástól, minden tagállam – EU konform módon – úgy szabályoz, hogy nemzeti érdekei is érvényesüljenek. Ennek eszköze egyrészt a tulajdonszerzési korlátozások sajátos nemzeti rendszere, másrészt olyan nemzeti intézmények felállítása, mint

¹³⁹ Vadtv. 37. § a)-e)

¹⁴⁰ Vadtv. 57. § (1)

¹⁴¹ BAGI i. m. 96.

¹⁴² 1994. évi LV. tv 18. § b)

Franciaországban a Földrendezési és Mezőgazdasági Beruházási Társaságok (SAFER), vagy Németországban a Bodenverwertungs und -verwaltungs GmbH. Ezen intézmények egyben a nemzeti birtokpolitika letéteményesei is.¹⁴³ Ezen túlmenően jellemző a tagállamok körében a *birtokmaximum*, illetve *minimum* előírása is, ilyenrel találkozhatunk:

- Dániában (maximum 125 ha lehet egy család birtokában);
- Spanyolországban (haszonbérleti szerződés maximum 50 ha nagyságú területre köthető);

- Portugáliában (100 ha a birtokmaximum);

- Olaszországban (a birtokminimumot minden provinciában külön állapítják meg). Emellett néhány országban (Franciaország, Németország, Ausztria, Svédország) *hatósági jóváhagyás* szükséges a földbirtok tulajdonjogának átszállásához.¹⁴⁴

Érdemes kitérni az Európai Bíróság 2007 januárjában hozott határozatára, melyben elmarasztalta Dániát mezőgazdasági törvényének néhány előírása miatt (C-370/05. sz. ügy). A Bíróság szerint ellentétes az EK 56. cikkével az olyan jogszabály, mely a mezőgazdasági földterület megszerzését ahhoz a feltételhez köti, hogy a szerző fél nyolcéves időtartamra állandó lakóhelyet létesítsen ezen a földterületen.¹⁴⁵

4. Vízügyi korlátozások

A víz életfeltétel, alapvető környezeti elem, természeti erőforrás és termelési tényező. Szennyeződése egyre nagyobb gondot okoz világszerte. Kiemelkedő jelentősége és a jelzett problémák miatt indokolt különböző korlátozások bevezetése a víz tulajdonjogával, felhasználásával kapcsolatban.

Már Werbőczy „Hármaskönyve”¹⁴⁶ is részletes szabályokat tartalmazott a vizek tulajdonjogával kapcsolatban: például kimondta, hogy a vizek, halastavak és malmok a birtok tartozékai, tehát annak tulajdonosát illetik.¹⁴⁷ Ezt követően törvényhozásunk sokáig nem foglalkozott a vizek jogállásával.

Az 1840. évi X. tc. a vizekről és csatornákról részletes szabályokat tartalmazott a vizek szabályozásával, elterelésével, a mocsarak lecsapolásával és a károsító tevékenységekkel kapcsolatban. Korszerű, *környezetvédelmi szemléletről* tanúskodik azon rendelkezése, mely tiltja a folyóvizek és csatornák körüli hegyoldalon található erdők „gyökerestül kipusztítását”, mint „az erdő pusztítását tiltó törvények elleni cselekvényt.”¹⁴⁸ Tiltotta a vizek, csatornák medrének szennyezését, illetve a töltések megrongálását is.¹⁴⁹

E rendelkezéseket 1849 után felváltották az OPTK¹⁵⁰ szabályai. Ezek szerint amennyiben valamely víz hajó- vagy tutajközlekedésre alkalmas, akkor állami tulaj-

¹⁴³ http://www.nfa.hu/oldal.php?nyomtat=i&honnan=k_birtokhaszn01

¹⁴⁴ BAGI i. m. 111–113.

¹⁴⁵ <http://curia.europa.eu/juris/cgi-bin/form>.

¹⁴⁶ Tripartitum Opus Iuris Consuetudinarii Incltyi Regni Hungaria

¹⁴⁷ „Hármaskönyv” I. kötet 24. cím 8. §

¹⁴⁸ 1840. évi X. tc 13. §

¹⁴⁹ 1840. évi X. tc 14. és 15. §

¹⁵⁰ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie, 1811.

donban állt, egyébként pedig magántulajdonban. A meder és a part osztotta a víz jogi sorsát.¹⁵¹

Az ezt követő vízjogi törvényünk az 1885. évi XXIII. tc. volt, amely egyebek mellett rendelkezéseket tartalmazott a szabad- és hatósági rendelkezés alatt álló vizekről, a vízi munkálatokról, a vízi szolgalmakról, a vízi társulásokról és a hatósági eljárásokról. A tc. felismerte azt, hogy a víz mint mozgó test magánjogi tulajdon tárgya nem lehet; tulajdon csak akkor keletkezhet rajta, ha állaga térben meghatározott lesz. Ilyen a forrás, kút, állóvíz, folyóvíz, ha a tulajdonos földterületének határai között fekszik.¹⁵²

A hatályos szabályozás az 1995. évi LVII. törvényen alapul, mely különbséget tesz az állam kizárólagos tulajdonában álló, helyi önkormányzat törzsvagyonát képező, és az ingatlan tulajdonosának tulajdonában álló vizek között.¹⁵³ Tulajdonszerzési korlátozás, hogy az állami tulajdonban lévő, természetvédelmi szempontból (fokozottan) védett, illetve védelemre tervezett területeken lévő vizek *forgalomképtelenek*.¹⁵⁴

A törvény további fontosabb korlátozásai:

- A parti ingatlan tulajdonosa (használója) köteles tűrni, hogy a meder tulajdonosa, illetve megbízottai szakfeladataik ellátásához szükséges mértékben az ingatlanhoz fűződő érdekek figyelembevételével
 - a) az ingatlanon keresztül a víz partjára bejárjanak;
 - b) a mederből a vízgazdálkodási feladataik végrehajtása során kiemelt, valamint a vízgazdálkodási feladataik elvégzéséhez szükséges anyagokat az ingatlanon keresztül szállítsák, vagy azokat, illetve a munkák elvégzéséhez szükséges eszközöket, átmeneti jellegű létesítményeket az ingatlanon elhelyezzék;
 - c) a vízrajzi észleléshez, a hajóút kitűzéséhez, valamint az egyéb szakfeladatok ellátásához szükséges jeleket, létesítményeket az ingatlanon elhelyezzék és karbantartsák.¹⁵⁵
- Az ingatlan tulajdonosa (használója) köteles tűrni, hogy a vízügyi hatóság határozata alapján az ingatlanát árvízi tározóként kijelöljék.¹⁵⁶
- Az ingatlan tulajdonosa (használója):
 - a) az ingatlant csak úgy hasznosíthatja, hogy ezáltal a vizek természetes lefolyását ne akadályozza; a meder, valamint a parti és a part menti létesítmények és egyéb közcélú vízi létesítmények állapotát, üzemeltetését, ne veszélyeztesse, továbbá a víz minőségét ne károsítsa;
 - b) a meder használatát és hasznainak szedését csak a jogszabályban meghatározott feltételekkel; engedélyköteles tevékenység esetén a vízjogi engedély szerint végezheti.¹⁵⁷

¹⁵¹ BAGI i. m. 140.

¹⁵² BAGI i. m. 141–142.

¹⁵³ 1995. évi LVII. tv. 6. § (1), (3), (4)

¹⁵⁴ 1995. évi LVII. tv. 6. § (5)

¹⁵⁵ 1995. évi LVII. tv. 20. § (3)

¹⁵⁶ 1995. évi LVII. tv. 20. § (4)

¹⁵⁷ 1995. évi LVII. tv. 22. § (1)

5. Bányászati korlátozások

A bányászat legtöbbször visszafordíthatatlan és drasztikus beavatkozást jelent a környezetbe, a nem megújuló ásványi nyersanyagok – mint sajátos környezeti elemek – kitermelésére irányulóan.

Mielőtt az egyes bányászati korlátozások ismertetésébe belefognék, szükséges tisztázni a bányászat és a földtulajdon viszonyát. A törvényhozás vagy azt az álláspontot képviseli, hogy a földtulajdonos joga kiterjed a föld belsejében található ásványok kutatására és kiaknázására, vagy pedig úgy rendelkezik, hogy bizonyos ásványok kutatásának, kitermelésének joga a földtulajdontól független. A legtöbb állam a második változatot teszi magáévá.¹⁵⁸

Az Árpád-korban királyi bányászati monopólium érvényesült és a teljes jövedelem a kincstárat illette. Bárki bárhol bányászhatott, de a bánya területét a kincstár kisajátította, más földekre cserélve azokat. Károly Róbert (1288–1342) megreformálta a rendszert és a magánbirtokokon fekvő bányák urburájának egyharmadát átengedte a föld tulajdonosának.¹⁵⁹

A bányászat fellendülésével egyes szabad bányavárosok és néhány földesúri család királyi kiváltság alapján bányaművelési jogot szerezhettek, majd az 1523. évi XXXIX. tc. kimondta az általános bányaművelési szabadság elvét. Az ez idő tájt keletkezett statútumok, melyek leginkább a helyi érdekek megóvása szempontjából keletkeztek, nem szolgálhattak alapul a hazai bányajog egységes rendszerének kiépítésére. A bányászati igazgatás pedig az 1848 évi III. tc. meghozataláig a bécsi udvari kamara hatásköréhez tartozott. Az abszolutista korszak beálltával az 1854. május 23-án kiadott ausztriai általános bányatörvény¹⁶⁰ lépett életbe, melyet az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok érvényben tartott. A törvény egységes alpra fektette a bányajog rendszerét, megszüntetve a partikuláris szabályrendeletek hatályát.¹⁶¹

A mai szabályozás alapját az 1993. évi XLVIII. törvény a bányászatról képezi, melynek céljai között megjelenik a környezetvédelem is. A törvény a bányászati tevékenység általános korlátjaként is megfogalmazza, hogy azt csak az emberi élet, az egészség, a környezet, a termőföld és a tulajdon védelmének, valamint az ásvány- és geotermikus energiavagyon gazdálkodási követelmények érvényesülésének biztosításával szabad végezni.¹⁶²

Tulajdonjogot érintő korlátozás többek között, hogy az ásványi nyersanyagok és a geotermikus energia természetes előfordulási helyükön állami tulajdonban vannak.¹⁶³ Bizonyos tevékenységeket csak az állam végezhet, így a kőolaj, kőolajtermékek, továbbá – a földgáz kivételével – a szénhidrogén-gázok csővezetéken történő szállítását.¹⁶⁴ Ezt enyhíti a 8. §, amely kimondja, hogy az említett tevékenység koncesszióba adható.

¹⁵⁸ RÉVAI Nagy Lexikona. II. kötet. Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., 1911, 573.

¹⁵⁹ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Urbura>

¹⁶⁰ Das Allgemeine Österreichische Berggesetz von 23. Mai 1854.

¹⁶¹ <http://www.kislexikon.hu/banyajog.html>

¹⁶² Bányatv. 2. §

¹⁶³ Bányatv. 3. § (1)

¹⁶⁴ Bányatv. 3. § (2)

Szólni kell egy sajátos alakzatról, az ún. bányatelekről, ugyanis „ásványi nyersanyagot feltárni és kitermelni, valamint szénhidrogén föld alatti tárolására földtani szerkezetet hasznosítani a föld felszínének és mélyének e célra elhatárolt részén (bányatelek) szabad.”¹⁶⁵ A bányatelek megállapítása nem változtatja meg a felszíni ingatlanok tulajdonjogát, rendeltetését és használatát. Ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzése tulajdonképpen egy speciális telki szolgalmi jog, mely deklarálja, hogy a telken és/vagy alatta bányaművelés folyik, s emiatt a felszíni ingatlanban károsodások keletkezhetnek.¹⁶⁶

A törvény részletesen foglalkozik a felszíni ingatlantulajdon korlátozásával. Az ingatlan tulajdonosa (kezelője, használója) köteles túrni, hogy a bányavállalkozó vagy a földtani kutatásra jogosult szervezet az ingatlanon – annak rendeltetésszerű használatát nem akadályozó módon és az okozott károkat megtérítve – megfigyeléseket, méréseket végezzen, jeleket helyezzen el, az ingatlan felszíne alatt vagy felett vezetéket létesítsen.¹⁶⁷ Az ingatlan rendeltetésszerű használatát akadályozó létesítmények, szállítóvezetékek, a kutatási műveletekhez szükséges berendezések elhelyezése céljára – megállapodás hiányában – a bányavállalkozó az építés, kutatás befejezéséig szolgalmat alapítását igényelheti.¹⁶⁸ Mivel e rendelkezések visszaélésszerű alkalmazása lényegesen sértheti az ingatlan tulajdonosának jogait, a törvény számos garanciális rendelkezést is megfogalmaz.¹⁶⁹

További tulajdonjogi korlátozás, hogy a gázellátásról szóló 2003. évi XLII. törvény szerinti elosztói engedélyes, illetve az elosztóvezeték tulajdonosa és a vezetékes propán-butángáz-szolgáltató idegen ingatlan használatára *előmunkálati jogot, vezetékjogot, használati jogot, illetve kisajátítást* kérhet. Helyi jelentőségű védett természeti területen e jogok engedélyezéséhez az annak fekvése szerinti önkormányzat jegyzőjének előzetes hozzájárulása szükséges.¹⁷⁰

Környezetvédelmi szempont, hogy a növelt hatékonyságú és környezetkímélő eljárások alkalmazásával kitermelt kőolaj és olajkísérő földgáz mennyisége, valamint a kitermelt geotermikus energia 50%-át meghaladóan hasznosított mennyisége után nem kell bányajáradékot fizetni.¹⁷¹ Szintén tetten érhető a környezetvédelem a tájrendezést előíró részben: a bányavállalkozó köteles azt a külszíni területet, amelynek használhatósága a bányászati tevékenység következtében megszűnt vagy lényegesen korlátozódott, fokozatosan helyreállítani, és ezzel a területet újrahasznosításra alkalmas állapotba hozni vagy a természeti környezetbe illően kialakítani.¹⁷²

6. Természetvédelmi korlátozások

Az eddig bemutatott korlátozások között is találhattunk a környezet védelmével kapcsolatos előírásokat, azonban itt kifejezetten a természet védelméről szóló jogszabályokban megfogalmazott korlátozásokról lesz szó.

¹⁶⁵ Bányatv. 26. § (1)

¹⁶⁶ BAI i. m. 150.

¹⁶⁷ Bányatv. 38. § (1)

¹⁶⁸ Bányatv. 38. § (3)

¹⁶⁹ Bányatv. 38. § (5)

¹⁷⁰ Bányatv. 38/A § (3)

¹⁷¹ Bányatv. 20. § (6)–(7)

¹⁷² Bányatv. 36. § (1)

Magyarországon az intézményes természetvédelem kezdetének az első erdőtörvény megalkotását (1879) tekinthetjük, mely még nem tartalmazott kötelező érvényű természetvédelmi előírásokat, ám (például a magasabb hegységek erdeinek védelmével) elősegítette a ritka növénytársulások, az erdei állatvilág és a szép tájrészletek változatlan formában történő fennmaradását, emellett felhívta a figyelmet számos természeti érték megőrzésének fontosságára. A természetvédelemről törvényi szinten először az erdőkről és a természetvédelemről szóló, már említett 1935. évi IV. törvényekben rendelkeztek. Ezt követően az 1961. évi 18. tvr. a természetvédelemről már elkülönült az akkori erdőtörvénytől (1961. évi VII. törvény az erdőkről és a vadgazdálkodásról). Az első egységes, kódex-szerű természetvédelmi szabályozást az 1982. évi 4. tvr. a természetvédelemről, illetve a végrehajtására kiadott 8/1982 (III: 15.) MT-rendelet jelentette.¹⁷³

Hatályos szabályozásunk alapját a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény képezi, amely céljának tekinti a *természeti értékek megőrzését a jövő generációk számára*, illetve az ember és természet közötti harmonikus viszony kialakítását, felismerve, hogy ezek az emberiség jövőjének zálogát képezik. Az Alapelvek között rögzíti, hogy a természeti értékek védelme *minden* személy és szervezet kötelezettsége, és a tőlük elvárható mértékben kötelesek közreműködni a veszélyhelyzetek és károsodások megelőzésében, a károk enyhítésében, megszüntetésében, a károsodás előtti állapot helyreállításában.¹⁷⁴

A természeti értékek, területek hasznosításának korlátjaként írja elő, hogy e tevékenységek az alapvető természeti rendszerek működőképességének fennmaradását, s a biológiai sokféleséget ne veszélyeztessék.¹⁷⁵

A Tvt. számos speciális területre vonatkozó rendelkezést is tartalmaz. Elsőként a normatív értelemben vett táj (6. §) védelme érdekében vezet be korlátozásokat: például kimondja, hogy meg kell őrizni a tájak természetes és természetközeli állapotát, gondoskodni kell a tájak esztétikai adottságait és a jellegét meghatározó természeti értékek, rendszerek és az egyedi tájértékek fennmaradásáról.¹⁷⁶

Az élőhelyek általános védelme kapcsán is rögzítést nyer, hogy „biztosítani kell a fenntartható használatot, ami magában foglalja a tartamosságot, a természetkímélő módszerek alkalmazását és a biológiai sokféleség védelmét.”¹⁷⁷

Ex lege védelem alatt áll valamennyi forrás, láp, barlang, víznyelő, szikes tó, kunhalom, földvár.¹⁷⁸ Ez a tulajdonjogra nézve azzal jár, hogy a védett természeti értékek és területek – a barlang kivételével – korlátozottan forgalomképesek, illetve külföldiek a védett természeti területek tulajdonjogát nem szereshetik meg. A (fokozottan) védetté nyilvánítás tényét az ingatlan-nyilvántartásban is fel kell tüntetni.¹⁷⁹

¹⁷³ BAGI ISTVÁN: *Ingatlanjog*. Budapest: Szent István Társulat, 2005, 117–118.

¹⁷⁴ Tvt. 5. § (1)

¹⁷⁵ Tvt. 5. § (2)

¹⁷⁶ Tvt. 6. § (2)

¹⁷⁷ Tvt. 16. § (1)

¹⁷⁸ Tvt. 23. § (2)

¹⁷⁹ Tvt. 26. § (2)

A Tvt. szerinti barlangnak sajátos helyzete van, hiszen kizárólagos állami tulajdonban áll és forgalomképtelen. Ezen túlmenően a barlangokról az ingatlan-nyilvántartástól független közhiteles nyilvántartást kell vezetni.¹⁸⁰

A védett növény- és állatfajokkal összefüggésben is számos tilalom, illetve engedélyhez kötöttség kerül megfogalmazásra. Így például tilos a védett növény- és állatfajok egyedeinek veszélyeztetése, engedély nélküli elpusztítása, károsítása, élőhelyeinek veszélyeztetése, károsítása.¹⁸¹ Természetvédelmi hatóság engedélye szükséges a védett növény-, illetve állatfaj egyedeinek gyűjtéséhez, birtokban tartásához, cseréjéhez, adásvételéhez, külföldre viteléhez, behozatalához, átszállításához vagy egyede visszatelepítéséhez, betelepítéséhez.¹⁸² Aki az ilyen tevékenységeket engedély hiányában vagy attól eltérően végezné, természetvédelmi bírságot köteles fizetni.¹⁸³

Összegzés, javaslatok

A hazai környezetvédelmi szabályozás egészéről szólva elmondható, hogy megfelel az európai normáknak, azonban az alkalmazás, a hatékonyság szemszögéből kevésbé van okunk optimizmusra, több okból kifolyólag. Egyrészt a környezeti szereplők között nincs meg a kellő hajlandóság az együttműködésre – gondoljunk csak arra, hogy a beruházók nagy hányada a környezetvédelmi szabályozást egyre inkább akadályozó, bürokratikus előírások halmazának tekinti, amit igyekeznek megkerülni. Ezen kívül hazánkban alig jutnak szerephez az állampolgárok és a társadalmi szervezetek, noha ezek aktív részvétele a környezetvédelemben nagyban növelhetné annak érvényesülését. Mindez már abban is megmutatkozik, hogy Alkotmányunk nem szól az állampolgárok környezetvédelmi kötelezettségeiről, hanem e feladatokat mintegy az állam „kisajátítja” magának.¹⁸⁴ Ráadásul az Alkotmánybíróság is úgy fogalmazott, hogy a környezethez való jognak az „intézményvédelmi oldala a túlnyomó és meghatározó.”¹⁸⁵ Minderre tekintettel egyes szerzők – mint Bakács¹⁸⁶ vagy Fodor¹⁸⁷ – egyenesen új alkotmányszöveg megfogalmazását sürgetik, amelyben nevesítve lenne, hogy a *környezet megóvása nem csupán az állam, hanem mindenki kötelezettsége*.

Bármennyire is kiváló ugyanakkor egy állam környezetvédelmi szabályozása és annak végrehajtása, a környezetvédelem nem oldható meg csupán jogi eszközökkel; szükséges emellett a gazdaság, a tudományok, a politika, az oktatás-nevelés szereplőinek, sőt az egész emberiségnek a bevonása az ökológiai katasztrófa elkerülése érdekében. Meggyőződésem, hogy alapvető *szemléletváltásra* van szükség a társadalom széles rétegeiben, azaz ki kell alakítani a környezet megóvásával kapcsolatos

¹⁸⁰ 13/1998 KTM-rendelet

¹⁸¹ Tvt. 42 § (1), ill. 43. § (1)

¹⁸² Tvt. 42. § (3), ill. 43. § (2)

¹⁸³ Tvt. 80. § (1) e)

¹⁸⁴ Ezzel kapcsolatban beszélnek a „környezetvédelem állami monopóliumáról”, ld. FODOR LÁSZLÓ: A környezetjog elmúlt másfél évtizede c. korreferátumát in JAKAB-TAKÁCS: i. m. 868–869.

¹⁸⁵ 28/1994. (V. 20.) AB határozat.

¹⁸⁶ Ld. BAKÁCS (1995) i. m. 274.

¹⁸⁷ Az általa javasolt szöveget ld. FODOR i. m. 197.

belső motivációt, igényt az egyénekből. Ennek ugyanis megvan az a kétségtelen előnye a többi (gazdasági, jogi, stb.), külső tényezővel szemben, hogy míg azok az életnek csupán egy-egy részterületére képesek hatást gyakorolni, addig ez az élet egész területét átfog(hat)ja.

A meggyőződés kialakításában szerepe lehet a vallásoknak is, amelyek jellemzően a XX. század második felében fordultak a „teremtett világ védelme” felé. Itt csak a Katolikus Egyház tanításából emelnék ki néhány gondolatot. Eszerint az Isten által teremtett világ jó, az ember feladata ezért, hogy azt „művelje és őrizze meg”.¹⁸⁸ Az *ökológiai válság erkölcsi eredetére* világít rá II. János Pál pápa a Béke Világnapjára megfogalmazott üzenetében; hangsúlyozva, hogy a termelés érdekei gyakran elnyomják a dolgozók – méltóságukból fakadó – érdekeit, miközben a gazdasági célok elsőbbséget élveznek az egyének, sőt teljes nemzetek javával szemben.¹⁸⁹ Az Egyház álláspontjával egyetértve abban látom a megoldás egyik feltételét, hogy „legyünk szerények a tulajdon gondolatát illetően, és váljunk nyitottá a szolidaritásból fakadó igényekre.”¹⁹⁰ Véleményem szerint nem kerülhető el, hogy bizonyos, a kényelmünket szolgáló eszközök használatát erőteljesen korlátozzuk, mint a klímaberendezés vagy a gépkocsi.¹⁹¹ Ezen túlmenően – mivel a környezetszennyezés nem ismer határokat – fokozottan szükség van a széleskörű *nemzetközi összefogásra* a környezetvédelem területén is.

A közeljövő nagy kérdése, hogy képes lesz-e az emberiség felismerni a rövid távú érdekei helyett a hosszabb távú problémák súlyát. *Meg kell tanulnunk otthonunkként szeretni és tisztelni Földünket, amíg nem késő...*¹⁹²

¹⁸⁸ Ter 2,15

¹⁸⁹ Az ökológiai válság: közös felelősségünk – Őszentsége II. János Pál pápa üzenete a Béke Világnapja alkalmából. In JÁVOR BENEDEK (szerk.): *Felelősségünk a teremtett világért. Egyházi dokumentumok az ökológiai válságról*. Budapest: Védegyelet, 2004, 33.

¹⁹⁰ Velencei Nyilatkozat – II. János Pál pápa és I. Bartholomeosz ökumenikus pátriárka közös nyilatkozata a környezeti etikáról (2002). In JÁVOR: i. m. 42.

¹⁹¹ Jól szemlélteti mindezt BAKONYI GÁBOR: Az önkorlátozás hiánya és szükséglete a környezetvédelemben. *Vigília* 3/2006, 173–181., amely rávilágít, hogy 2002 nyarán először Magyarországon is meghaladta a lakossági energiafelhasználás a télit. Mindez arra utal, hogy a kényelmet szolgáló klímaberendezések használata nálunk is jelentősen elterjedt.

¹⁹² KERÉNYI ATTILA: *Környezettan. Természet és társadalom – Globális nézőpontból*. Budapest: Mezőgazda, 2003, 449.